

Izvorni znanstveni rad
Prilmljeno: 26. listopada 2015.

Modeli političkog čovjeka

KOSTA BOVAN

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Promišljanja o političkim sustavima nužno počivaju na nekakvom modelu političkog čovjeka – pojedinca koji misli, odlučuje, raspravlja i sudjeluje u politici. Ovaj rad nudi pregled modernih ideja o političkom čovjeku strukturiranih u pet modela. Model ličnosti ističe važnost ranih iskustava za političko ponašanje i mišljenje u odrasloj dobi; sociološki model važnost primarnih i interesnih grupa; sociopsihološki model ističe važnost stranačke identifikacije; ekonomsko-racionalni model efikasnost mišljenja i vlastitih interesa; a kognitivni model mentalne sposobnosti građana. U radu su predstavljene glavne pretpostavke, metodologija i nalazi za svaki od navedenih modela. Osim toga, istaknute su posljedice svakog modela za funkcioniranje demokracije. Na kraju rada navedene su kritike aktualnog stanja u istraživanjima političkog čovjeka te je naveden niz preporuka za daljnja istraživanja.

Gljučne riječi: politički čovjek, političko mišljenje, političko ponašanje, glasačko ponašanje, izbori

Uvod¹

Demokracija je danas najrašireniji politički sustav na svijetu; 2014. godine 125 država imalo je nekakav oblik demokratske vladavine (Freedom House, 2015). Od atenskih začetaka ideal i realizacija tog oblika vladavine stubokom su se mijenjali (Dahl, 2006). Primjerice, različite teoretičare demokracije možemo razlikovati prema povjerenju koje imaju u političke elite u odnosu na ostale građane (Borgida, Federico i Sullivan, 2009). Razina povjerenja povlači sa sobom različiti ustroj institucija i procedura – od predstavničke do direktne demokracije. No, kako god konceptualizirali demokraciju, njenu srž čini ideja vladavine naroda (Gutmann, 2007). Da bi ona mogla dobro funkcionirati, građani moraju zadovoljiti određene kriterije. Trebali bi biti zainteresirani za politiku, posjedovati adekvatno znanje o politici,

¹ Istraživanje na temelju kojeg je nastao ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost.

znati koje su sve alternative te aktivno sudjelovati u političkoj sferi (npr. Bartels, 1996; Lau i Redlawsk, 1997). Istraživanja političkog ponašanja od svojih začetaka počivaju na propitivanju tih normativnih pretpostavki – koliko su građani zainteresirani za politiku, koliko o njoj znaju, u kojoj mjeri dobro percipiraju politički prostor te u kojoj su mjeri politički aktivni.

Ona počivaju na određenim modelima (ili rezultiraju iz određenih modela) političkog čovjeka – pojedinca koji misli, odlučuje, raspravlja i sudjeluje u politici. U većini slučajeva politički čovjek je konceptualiziran kao građanin koji glasuje, no, kao što ćemo vidjeti u ovom radu, on je i puno više od toga. Proučavanje tih modela važno je jer se, između ostalog, svako promišljanje o društvu nužno temelji na nekakvom, eksplicitnom ili implicitnom, jednostavnom ili kompleksnom, psihološkom modelu pojedinaca (Sullivan, Rahn i Rudolph, 2002). Pregled gotovo sto godina istraživanja tih modela dijelom je pregled povijesti međuodnosa politologije i bliskih društvenih disciplina (psihologije, sociologije, ekonomije), povijesti promjena metodoloških pristupa i povijesti različitih stupnjeva vjere u sposobnosti građana te samim time vjere u demokraciju kao sustav.

U ovom radu prezentirat će se model ličnosti, sociološki, sociopsihološki i ekonomsko-racionalni model; njihove temeljne teorijske postavke, problematika, metodologija, glavni nalazi itd. Međutim, za razliku od postojećih pregleda (npr. Šiber, 2003; Evans, 2004; Antunes, 2010; Sarlamanov i Jovanoski, 2014), ovaj rad predstaviti će i kognitivni model političkog čovjeka, koji ostali pregledi zanemaruju. Unatoč tome što postoji niz raznolikih istraživanja i tema u okviru tog modela, smatram kako on stoji kao zaseban model političkog čovjeka. Osim toga, u radu će se prezentirati smjernice za buduća istraživanja, odnosno glavna otvorena pitanja u istraživanju političkog mišljenja i ponašanja.

Začetci moderne ideje političkog čovjeka

Prije 20. stoljeća proučavanje političkog čovjeka bilo je usmjereno na način na koji možemo pojmiti politiku i političke institucije kako bi se one nosile s posljedicama ljudske prirode. Dominantno se ljudska priroda definirala kao tipične karakteristike pojedinaca, a različiti autori imali su negativne (npr. Hobbes), neutralne (npr. Locke) ili pozitivne (npr. Rousseau) poglede na ljudsku prirodu te su na temelju toga argumentirali političke institucije ili sustave (Jost i Sidanius, 2004). Međutim, tijekom 19. stoljeća istraživači su zanemarili čovjeka u politici (Wallas, 1908), što je bilo posebno problematično s obzirom na niz društveno-političkih promjena. Kao prvo, predstavnička demokracija dobila je na važnosti i popularnosti. Drugo, porasla je kvaliteta života građana, što je rezultiralo i povećanim brojem stanovništva. Treće, izborno tijelo se širilo i sve je veći broj građana imao pravo glasa. Drugim riječima, narod je postao izvor suverene vlasti (Schwartzmantel, 2005). S vremenskim odma-

kom autori su počeli promišljati što sve takav oblik političkog sustava zahtijeva od svojih građana; ta promišljanja bila su misao vodilja za teorijska i empirijska istraživanja koja su se nastavila do danas (Hiley, 2006).

Ovdje se valja osvrnuti na dva autora koja možemo smatrati začetnicima novih razmatranja o političkom čovjeku. Graham Wallas u svom djelu *Human Nature in Politics* (1908) kritizira stanje u politologiji navodeći kako “često ne možemo otkriti je li autor uopće svjestan posjedovanja bilo kakve koncepcije ljudske prirode... Istraživač politike mora, svjesno ili nesvjesno, formirati koncepciju ljudske prirode, a što je manje nje svjestan, ona će više dominirati njime.” Osim toga, Wallas kritizira apstraktne i idealne koncepte te ističe važnost empirijskog istraživanja ljudske prirode koja nam mogu pomoći u razumijevanju političkog mišljenja. Drugi je važan autor Walter Lippmann i njegovo djelo *Public Opinion* (1922). Lippmann ističe da je moderna demokracija suočena s problemima jer se građani ponašaju na temelju svoje slike o svijetu (pseudo-okoline), a te slike nisu nužno u skladu sa stvarnim svijetom. Budući da je javno mnijenje sačinjeno od ponašanja skupine pojedinaca, ono se nužno temelji na njihovim pseudo-okolinama. Da bismo razumjeli društvena i politička događanja, moramo, dakle, razumjeti pseudo-okoline građana. Na temelju navedenog ne treba nas čuditi da je Wallasa i Lippmanna Herbert Simon (1985) smatrao začetnicima bihevioralne revolucije u političkim znanostima (vidi i Šiber, 2003).

Od Wallasovih i Lippmannovih promišljanja prošlo je stoljeće tijekom kojeg su autori iz različitih znanstvenih disciplina, služeći se različitim metodama i teorijskim pretpostavkama, proučavali čovjeka uronjenog u svijet političkoga. Implicitno ili eksplicitno istraživači su razmatrali društvene posljedice svojih nalaza i promišljanja o sposobnostima, motivaciji, racionalnosti itd. građana često se osvrćući na uspješnost demokracije (npr. Popkin, 1994; Lupia i McCubbins, 1998; Lupia, McCubbins i Popkin, 2000). Možemo identificirati barem pet modela koji žele objasniti političko mišljenje i ponašanje građana – model ličnosti, sociološki model, sociopsihološki model, ekonomsko-racionalni model i kognitivni model. Ti su modeli najčešće, iako ne uvijek, vezani uz glasanje i glasačko ponašanje. U sljedećim paragrafima prezentirat će se temeljne teorijske postavke, metode, nalazi i šire političke implikacije za svaki od tih modela.

Model ličnosti

Politički čovjek kao vođa

Prvi moderni koncept političkog čovjeka možemo podijeliti u dvije teorijsko-metodološke struje. Tim strujama zajednička je premisa kako je sve ponašanje i mišljenje (barem dijelom) determinirano stabilnim karakteristikama pojedinca koje su rezultat ranijih životnih iskustava (Ewen, 2014). Budući da se taj model razvijao paralelno

s razvojem područja psihologije ličnosti, prvi model političkog čovjeka proizlazi iz rada Sigmunda Freuda (1920; 1961 [1922]). Harold Lasswell prvi je prenio Freudove ideje u političku sferu u svojem djelu *Psychopathology and Politics* (1930). Lasswell kritizira stanje u političkim znanostima, koje prenaglašavaju institucije, strukture i sustave, te već u samom uvodu ističe – “politička znanost bez biografije oblik je taksidermije” (*ibid.*: 1). Na tragu Freuda želi ispitati kako rana razvojna iskustva oblikuju političke crte i interese u odrasloj dobi. Rana iskustva sadržana su u nesvjesnoj međugri *ida, ega i superega* te premještanju seksualne energije (libida) kroz različite tjelesne zone. Lasswell (1930) smatra da ona oblikuju naše privatne motive koji su najčešće definirani u odnosu na obitelj ili rani *self*. Privatni se motivi kroz odrastanje potiskuju i premještau na neki javni objekt. Procesom racionalizacije novostvorenih javnih interesa u konačnici se stvara politički čovjek.

Političkog čovjeka, dominantno predsjednike države i ključne društvene aktere, autori tog pristupa proučavali su putem metode psihobiografije, odnosno analize autobiografskih tekstova ili intervjuva (primjerice, analiza Woodrowa Wilsona; George i George, 1964). Na temelju dobivenih podataka istraživači traže uzroke političkih stavova, ponašanja, odluka itd. u ranijim fazama razvoja (Winter, 2005). Kao što je vidljivo iz navedenog, u toj fazi modela politički čovjek je politički vođa čije je ponašanje determinirano njegovim ranim iskustvima (vidi i Caprara i sur., 2006).

Politički čovjek u masi

Drugi svjetski rat stavio je pred društvene znanstvenike problem – kako je moguće da se u jednoj zemlji dogodi ono što se dogodilo u nacističkoj Njemačkoj? Dio autora okrenuo se socijalnoj psihologiji (npr. Milgram, 1974) tražeći uzroke u situacijskim aspektima. S druge strane, dio autora odlučio je potražiti uzroke unutar pojedinaca, u njihovoj ličnosti. Theodor Adorno i suradnici proveli su iscrpno istraživanje kako bi pronašli ličnost “potencijalno fašističkog pojedinca” (1950: 1). Za njih je ličnost, definirana kao trajna organizacija psihičkih sila unutar pojedinca, ključna za pojavu određenog ponašanja te ideološke preferencije. Autoritarna ličnost predstavlja kombinaciju etnocentrizma, negativnih stavova prema grupama čijih osoba nije član, konzervativne ideologije, rigidnog mišljenja itd. (vidi i Šiber, 1998; Čorkalo, Kamenov i Tadinac-Babić, 2001). Prisutnost pojedinaca s autoritarnim tipom ličnosti u društvu, u kombinaciji s antidemokratskom propagandom, može objasniti pojavu fašističkih pokreta.²

Osim tog istraživanja ličnosti “običnih” građana, tim se područjem jako dugo bavila nekolicina autora (npr. Brewster Smith, 1958; McClosky, 1958; Sniderman,

² Iako je rad Adorna i suradnika bio izrazito važan, i konceptualno-teorijski i metodološki dio rada izloženi su nizu kritika (npr. Brown, 1965; Ray, 1973).

1975). Razloge tome možemo naći u općenitoj kritici statusa ličnosti u političkoj sferi (npr. kako su socijalne karakteristike političkih aktera puno važnije od psiholoških; detaljnije vidi u Greenstein, 1992), ali i u stanju samog područja psihologije ličnosti. Naime, kako ističe Digman (1990), tijekom 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća to je područje prolazilo kroz svojevrsni zastoj. Tek s ponovnim buđenjem leksičke hipoteze (vidi John, Angleitner i Ostendorf, 1988) psihologija ličnosti dobiva svoj dominantni model – velepetori (ili *Big Five*) model ličnosti (McCrae i Costa, 1987; Goldberg, 1990). Model uključuje pet dimenzija ličnosti – ekstraverziju, ugodnost, savjesnost, emocionalnu stabilnost i intelekt (npr. Prpić, Mlačić i Milas, 2013). Pretpostavka jest da tih pet dimenzija čine temelj ličnosti, unutrašnje psihološke strukture, i da pomoću njih možemo predviđati ponašanje pojedinaca. Istraživanja povezanosti velepetorog modela i političkog ponašanja zaživjela su u posljednjih desetak godina (npr. Caprara i sur., 2006; Milas, 2007; Gerber i sur., 2010). Iako neki radovi ukazuju na nepovezanost političkog ponašanja i temeljnih crta ličnosti (Milas, 2007), ostali ukazuju na povezanost koja je visoka barem koliko i povezanost s obrazovanjem ili socioekonomskim statusom (Gerber i sur., 2010; Mondak, 2010). Primjerice, stranačka identifikacija, ideološka pozicija i podrška predsjedničkom kandidatu povezane su s otvorenošću iskustvima i savjesnosti, a politička participacija sa savjesnosti i ekstraverzijom (Mondak i Halperin, 2008).

Kakav je politički čovjek koji je konceptualiziran na temelju tog modela? Suprotno sociološkom i sociopsihološkom modelu, autori u tom području ističu kako se za proučavanje političkog ponašanja treba maknuti od “norme koja je desetljećima značila primarni fokus na situacijske varijable” (Mondak i sur., 2010: 85). Ključ je stoga u individui, i pretpostavka je da je ličnost ne samo povezana s političkim mišljenjem i ponašanjem već je i njegov uzrok. S druge strane, istraživači u tom području svjesni su da za što potpuniju sliku političkog čovjeka treba uzeti u obzir situacijske i biološke faktore te njihov međuodnos (primjerice, *ibid.*: Slika 1). Ipak, s obzirom na genetsku podlogu i relativnu stabilnost crta ličnosti kroz vrijeme, ličnosti se daje kauzalna prednost u oblikovanju političkog ponašanja. Jedan teorijski model donosi rad Gerbera i sur. (2010), koji pretpostavlja da su politički stavovi kauzalna “međurazina” između temeljnih crta ličnosti i ponašanja. Ti su stavovi tzv. *karakteristične adaptacije* (McAdams i Pals, 2006), nastale kao rezultat reakcije pojedinca na politička i ideološka pitanja; reakcije koja je oblikovana velepetorim crtama ličnosti. Drugim riječima, politički je čovjek u najvećoj mjeri determiniran crtama ličnosti, koje su pak genetski determinirane, ali njegovo ponašanje i mišljenje ujedno su reakcija na konkretnu političko-društvenu situaciju.

Sociološki model

Taj model političkog čovjeka temelji se na istraživanjima tzv. kolumbijske škole (*Columbia school*), okupljene oko Bernarda Berelsona i Paula Lazarsfelda (Lazarsfeld, Berelson i Gaudet, 1944; Berelson, Lazarsfeld i McPhee, 1954; Katz i Lazarsfeld, 1955). Osim što predstavljaju prva ekstenzivna istraživanja izbornog ponašanja, njihova istraživanja ujedno su prva koja su se koristila metodologijom panel studije u okviru koje se iste sudionike intervjuira više puta u određenom razdoblju. Na taj način može se pratiti stabilnost odgovora kroz vrijeme (vidi Šiber, 2003). Autore je zanimalo kako pojedinci glasuju, odnosno koji sve faktori utječu na njihovu odluku o glasanju. Rezultati istraživanja pokazali su da kampanja ima najveći utjecaj na građane koji su prije same kampanje već imali definirane političke preferencije. Ti građani, a pogotovo oni koji su bili skloniji pratiti medije, najčešće su birali informacije koje se tiču “njihovog” kandidata, a što su se više izlagali tim informacijama, to su bili odlučniji i sigurniji u svoj odabir (Berelson, Lazarsfeld i McPhee, 1954).³

Ključan utjecaj, pokazalo se, na političko ponašanje i mišljenje građana imaju društvene grupe kojima pripadaju. Taj utjecaj toliko je jak da možemo reći kako je “odabir opcije na glasačkom listiću implicitna izjava o socijalnom identitetu” (Harrop i Miller, 1987: 173; prema Evans, 2004). Drugim riječima, politički čovjek kolumbijske škole determiniran je svojom društvenom pozicijom – klasom, religijom, rasom, članstvom u sindikatima itd. (vidi Zuckerman, Valentino i Zuckerman, 1994). Interese njegove grupe zastupa određena politička stranka te je stoga njegovo ponašanje (poput glasanja) zapravo oblik društvenog ponašanja – “osoba politički misli onako kakva je društveno. Društvene karakteristike determiniraju političke preferencije” (Lazarsfeld, Berelson i Gaudet, 1944: 27). Međutim, unatoč svojevrsnom socijalnom determinizmu, politički čovjek nekada mijenja svoje političke preferencije. To se događa u slučaju kada je član (barem) dvije skupine koje su vezane uz različite političke opcije (npr. klasa i religija, obitelj i prijatelji i sl.) – “Zapravo ti ljudi... imaju više ‘slobode izbora’ kojoj će se grupi prikloniti” (Berelson, Lazarsfeld i McPhee, 1954: 131). Primijetit ćemo da i u tom slučaju “sloboda izbora” nije toliko u rukama pojedinca koliko je u konačnici u rukama društvenih grupa.⁴

³ Takav utjecaj medija postao je poznat pod nazivom hipoteza minimalnog efekta (Berelson, Lazarsfeld, i McPhee, 1954; za noviju analizu vidi Bennett i Iyengar, 2008).

⁴ Čini se kako još manje slobode izbora ima politički čovjek u okviru makrosociološkog pristupa (za razlike vidi Sarlamanov i Jovanovski, 2014). Autori u tom području analiziraju kako društveni rascjepi determiniraju pozicije stranaka te kasnije kakav je odnos društvene pozicije građana i njihovog političkog ponašanja (Lipset, 1960; Lipset i Rokkan, 1967). Zanimljivo je da je taj pristup polučio veći interes i više istraživanja (primjerice, Dalton, 1996; Bagić, 2007; Henjak, Zakošek i Čular, 2013).

Sociopsihološki model

Kao svojevrsni nastavak kolumbijske škole, istraživači okupljeni oko Agnusa Campbella proveli su nekoliko nacionalnih studija unutar kojih su htjeli objasniti antecedente glasanja. Rezultate su objavili u knjizi *The American Voter* (Campbell i sur., 1964) u kojoj su predstavili model koji će kasnije biti poznat pod nazivom mišigenski model (*Michigan model*) političkog čovjeka. Mišigenski model postao je najpoznatiji i najdugovječniji model političkog ponašanja i mišljenja te, kako navodi Bartels (2010: 245), “nijedan od stotina naknadnih akademskih knjiga i članaka nije uspio poljuljati njegove temeljne nalaze” (vidi i Jacoby, 2010).⁵

Ključni koncept mišigenskog modela jest stranačka identifikacija, koju Campbell i sur. (1964: 67-68) definiraju kao “psihološku identifikaciju sa strankom”. Stranačka identifikacija “postavlja perceptualni okvir kroz koji pojedinac vidi ono što je naklonjeno njegovoj stranci. Što je jača stranačka veza, to je istaknutiji proces selekcije i iskrivljenja percepcije” (*ibid.*: 76). Naravno, osim na političko mišljenje, stranačka identifikacija utječe i na političko ponašanje – primjerice, što je ona jača, to je veća vjerojatnost glasanja za stranku (*ibid.*: 81, tablica 5-5). Stranačka identifikacija stabilna je kroz vrijeme i razvija se kroz rani proces političke socijalizacije (npr. Jennings i Markus, 1984; Johnston, 2006).

Stranačka identifikacija ipak je samo dio mišigenskog modela. Campbell i sur. (1964) bili su svjesni kako moraju ponuditi objašnjenje za fluktuacije u izbornim rezultatima, do kojih ne bi trebalo doći s obzirom na stabilnost stranačke identifikacije. Objašnjenje tog tipa zahtijeva detaljnu razradu kauzalnih odnosa, a te odnose smjestili su u metaforu *lijevka uzročnosti*. Lijevak prati temporalnu dimenziju te možemo razlikovati distalne (socioekonomski i povijesni kontekst, članstvo u različitim grupacijama, obiteljski utjecaj i sl.) i proksimalne faktore (politička pitanja, evaluacija kandidata i sl.) (Evans, 2004; Antunes, 2010). Valja istaknuti da stranačka identifikacija stoji na razmeđu između distalnih i proksimalnih faktora, a na izlazu lijevka nalazi se izborna odluka. Do promjene izborne odluke, u principu, može doći na dva načina. Kao prvo, promjenom distalnih faktora, poput socijalnog statusa ili referentne društvene grupe, pojedinac mijenja svoju stranačku identifikaciju i posljedično ostale faktore u lijevku uzročnosti te samu izbornu odluku. Međutim, takve su promjene rijetke (Antunes, 2010). Češće do promjene izborne odluke dolazi fluktuacijom u proksimalnim faktorima. Naime, unatoč činjenici da stranačka identifikacija rezultira pristranostima u percepciji i stavovima, na konkretnim izborima stranka može zastupati pozicije u vezi s političkim pitanjima koje

⁵ Iako se taj model temelji na istraživanjima u kontekstu izbora u SAD-u, gdje je prisutno jasno dvostranačje i jača usmjerenost na kandidate u odnosu na stranke, njegove teorijske postavke potvrđene su i u drugim političkim kontekstima (npr. Thomassen, 1976; Berglund i sur., 2005; vidi i Dalton i Wattenberg, 1993).

nisu u skladu s pozicijama i očekivanjima pojedinca ili predstaviti kandidata kojeg pojedinac negativno evaluira (Jacoby, 2010). S obzirom na lijevak uzročnosti, takve promjene su privremene i ne utječu na stranačku identifikaciju, što je u skladu s rezultatima koji govore o stabilnosti tog koncepta.

Dakle, možemo zaključiti kako je ponašanje i mišljenje mišigenskog političkog čovjeka u najvećoj mjeri rezultat rane političke socijalizacije. Međutim, za razliku od sociološkog modela, taj politički čovjek nije samo to; on uzima u obzir i trenutačne okolnosti prilikom političkog mišljenja i ponašanja.

Ekonomsko-racionalni model

Ekonomsko-racionalni model političkog čovjeka opisan je u radu Anthonyja Downsa (1957a; 1957b). Taj model, predstavljen u knjizi *An Economic Theory of Voting*, temelji se na teoriji racionalnog izbora koja je “bez sumnje jedna od najkoherentnijih paradigmi u političkoj znanosti danas” (Overbye, 1995: 370). Osim političkog čovjeka, glasača, model uzima u obzir i ponašanje političara, stranaka na vlasti i u opoziciji. Ključna ideja modela jest da se svi navedeni akteri ponašaju racionalno, odnosno da “idu prema ostvarenju ciljeva s minimalnim ulaganjem ograničenih resursa te da poduzimaju samo one akcije za koje je marginalna dobit veća od marginalnih troškova” (Downs, 1957a: 137). Povlačeći analogiju s tržišnim mehanizmima, Downs pretpostavlja kako su stranke motivirane isključivo dolaskom na vlast te im je cilj osvajanje što većeg broja glasova; građani, s druge strane, “kupuju” od stranaka na način da maksimiziraju svoju političku i ekonomsku korisnost. To čine tako što uspoređuju promjenu u svojoj korisnosti koja je rezultat djelovanja aktualne vlade s eventualnom promjenom koja bi rezultirala da je u istom periodu na vlasti bila stranka iz opozicije (Downs, 1957b). Jednako kao i u modeliranju tržišnih mehanizama, pretpostavlja se da su građani i stranke usmjereni isključivo na vlastite interese, a dobrobit društvu proizlazi iz povezivanja tih pojedinih interesa (Vriend, 1996). Budući da stranke ne znaju uvijek što građani žele, a građani ne znaju što su vlada i opozicija radili (niti što bi trebali raditi da im bude bolje), model pretpostavlja kako će se (između ostalog) razviti ideologije. Strankama se isplati pozicionirati na ideološkoj dimenziji kako bi privukle što veći broj glasova, a glasačima se isplati koristiti ideologiju kao prečac za odlučivanje na način da glasuju za stranke koje su im ideološki najbliže (Downs, 1957a; Dalton i Wattenberg, 1993). Valja istaknuti da istraživanja koja se tiču tog modela koriste formalne modele, odnosno pomoću matematičkih modela opisuju ponašanje ključnih aktera (primjerice, Riker i Ordeshook, 1968).

Jedna je od poteškoća takvog modela političkog čovjeka što nije jasno zašto građani uopće glasuju.⁶ Naime, izbori su primjer kolektivnog donošenja odluka s

⁶ I doista, to je jedan od najistraživanijih fenomena koji su proizašli iz tog modela (za pregled vidi Geys, 2006).

tolikim brojem pojedinaca da je utjecaj svakog pojedinog glasa nevjerojatno nizak; odnosno, vjerojatnost da jedan glas bude presudan bliska je nuli (Aldrich, 1993). Stoga, čak i da glasanje ne povlači za sobom nikakve troškove, a zasigurno povlači, građanima nije racionalno ulagati vrijeme ili novac u to. Budući da većina građana ipak glasuje, razni autori pokušali su iznjedruti objašnjenja – Downs (1957b) je pretpostavio kako u svoju računicu glasanja građani uzimaju cijenu eventualne propasti demokracije; Riker i Ordeshook (1968) kako je to njihova građanska dužnost; Ferejohn i Fiorina (1974) kako uzimaju u obzir cijenu žaljenja da nisu otišli glasati, a da je njihov kandidat izgubio za jedan glas; Bufacchi (2001) kako neglasanje ima cijenu po ugled i potencijalno rezultira ostracizmom itd.

Ekonomsko-racionalni politički čovjek motiviran je svojom dobrobiti, usmjeren na vlastite interese i racionalno važe uloženo i dobiveno. Politika je za njega samo jedan od načina da osigura ekonomski prosperitet, a njegovo političko mišljenje i ponašanje prvenstveno je usmjereno na odluku kojoj će stranci dati svoj glas (ako uopće izide na izbore).

Interludij – ima li spasa demokraciji?

U prethodnom dijelu članka predstavili smo četiri modela političkog čovjeka, a prije nego što predstavimo peti, kognitivni model, valja se osvrnuti na okolnosti koje su dovele do njegove pojave. Jednako kao što svako promišljanje o društvu, kao što smo naveli, sa sobom nužno povlači promišljanje o pojedincima, vrijedi i obrnuto. Tako svaki od navedenih modela političkog čovjeka ujedno uključuje razmatranja o društvenim posljedicama tog modela, najčešće za funkcioniranje demokracije. Model ličnosti, u okviru psihoanalitičkih razmatranja, koristio se kako bi se pokazao ključni utjecaj vođa na političke događaje (Greenstein, 1992) i utjecaj patoloških crta ličnosti koje mogu ugroziti demokratski sustav (Adorno i sur., 1950). Osim toga, autori tzv. frankfurtske škole upotrebljavali su psihoanalitičke ideje kako bi iznosili kritike kapitalizma i razvoja civilizacije (primjerice, Marcuse, 1985 [1955]).

Sociološki modeli promatrali su svoje rezultate u okviru demokratskih sposobnosti građana. Kao što je već navedeno, za adekvatno funkcioniranje demokracija postavlja određena očekivanja od građana – oni bi trebali biti uključeni u politička zbivanja, posjedovati važne političke informacije, racionalno (kao proces) donositi odluke i kod odlučivanja (barem dijelom) imati na umu nekakvu koncepciju općeg dobra (Berelson, 1952; Bartels, 1996; Singh i Roy, 2014). Studije kolumbijske škole pokazale su da, nažalost, građani ne zadovoljavaju većinu tih očekivanja. Primjerice, trećina građana nije uopće bila zainteresirana za aktualne izbore, a samo 16 posto građana znalo je stavove kandidata u vezi s dvama istaknutim političkim pitanjima (Berelson, Lazarsfeld i McPhee, 1954). Međutim, autori zaključuju da ti rezultati nisu poražavajući za demokraciju jer ipak “glasač ima neke principe,

posjeduje informacije i racionalnost, ima interese – no nema ih u ekstremnom, elaboriranom, opsežnom ili detaljnom obliku u kojem ih jednoznačno preporučuju politički filozofi” (Berelson, Lazarsfeld i McPhee, 1954: 322). Osim toga, autori ističu kako distribucija interesa, znanja i sposobnosti “može vršiti funkcije... (koje se očekuju od) pojedinaca, ali i konstitutivnih političkih institucija” (Berelson, Lazarsfeld i McPhee, 1954: 322).

Istraživanja mišigenske škole oslonila su se na tu tradiciju te su također analizirala demokratske sposobnosti građana. No, za razliku od zaključaka mišigenske škole, Campbell i sur. (1964) prezentirali su puno pesimističniju sliku – ne samo da građani nisu uključeni u politiku niti su svjesni javnih problema nego iskazuju pristranost u pretraživanju i interpretaciji podataka (s obzirom na stranačku identifikaciju). Osim toga, Converse (1964) je u svojoj analizi pokazao da jako mali postotak građana razumije i točno upotrebljava apstraktne političke pojmove (poput liberalno/konzervativno – 2,5 posto građana), dok većina ima nestabilne stavove prema specifičnim javnim politikama. Nadu Converse (1964; 2000; vidi i Popa, 2015) polaže u elite koje, nasuprot “običnim” građanima, bolje razumiju političke pojmove i imaju konzistentnije stavove. Unatoč nizu kritika, koje su isticale metodološke nedostatke tih istraživanja i važnost širih društvenih promjena, poput veće zainteresiranosti za politička pitanja u Americi tijekom 70-ih godina i sve manje važnosti stranaka (za pregled vidi Kinder i Sears, 1985), takva slika “običnog” građanina opstala je sve do danas (Zaller, 1992; Lewis-Beck i sur., 2008).

Osim utjecaja elita, javile su se dvije struje odgovora kako bi spasile demokraciju od neadekvatnih sposobnosti građana. Prva struja temelji se na normativnim idejama teorije racionalnog izbora i idejama iz klasične teorije mjerenja. U najpoznatijem primjeru tog pristupa Page i Shapiro (1992; vidi i Page i Xie, 2011) ističu da racionalnost treba tražiti na razini kolektiva, te u svojoj analizi pokazuju kako američka javnost reagira u skladu s očekivanjima teorije racionalnog izbora. Kako je to moguće? Autori se oslanjaju na Condorcetov teorem porote (vidi List i Goodin, 2001) i ideju da, s obzirom na to da većina građana nema stabilne stavove, možemo pretpostaviti da se “greške” u njihovim procjenama na kolektivnoj razini poništavaju (jednako kao i pogreške mjerenja u istraživanjima). Do izražaja tada dolaze stabilni stavovi sofisticiranog dijela javnosti koji na kraju rezultiraju racionalnim javnim mnijenjem (Page i Shapiro, 1992).⁷ Druga struja temelji se na otvaranju tzv. “crne kutije uma”, tj. na detaljnom analiziranju procesa mišljenja, odlučivanja i procesiranja informacija građana. Autori u toj struji pretpostavljaju da, unatoč niskoj zainteresiranosti i sofisticiranosti, građani mogu donositi dovoljno dobre odluke u političkoj sferi (npr. Sniderman, Brody i Tetlock, 1991). Odgovor te struje rezultat

⁷ Ta argumentacija ne vrijedi ako se pokaže da građani čine sistematske pogreške u mišljenju (Caplan, 2006).

je formiranja novog, kognitivnog modela političkog čovjeka, kojem se okrećemo u nastavku ovog članka.

Kognitivni model

Za razliku od prethodnih modela, kognitivni model političkog čovjeka ne počiva na jedinstvenom modelu ili teorijskoj analizi koji su predstavljeni u nekom temeljnom djelu s kojim je model zaživio. Da bismo ga opisali, njegove karakteristike moramo tražiti u nizu istraživanja koja su primijenila spoznaje iz kognitivne psihologije, socijalne kognicije, bihevioralne ekonomije i, najšire, teorije odlučivanja u sferi političkoga (za pregled vidi McGraw, 2000). Taj politički čovjek komputacijska je mašina, procesor informacija – on prikuplja, evaluira, sprema, dovlači i kombinira informacije; i u konačnici donosi političke odluke (McGuire, 1993). Drugim riječima, uzroci političkih odluka traže se primarno u proksimalnim faktorima. Kako bi se oni otkrili, istraživanja se velikim dijelom premještaju u laboratorije gdje se koriste eksperimentalni pristupi (npr. Herstein, 1981; Huang, 2000). Barem su tri koncepta važna za bolje razumijevanje tog modela – ograničena racionalnost, dvoproceni pristupi mišljenju i motivacija.

Ograničena racionalnost

Jones (1999: 299) ističe kako se ograničena racionalnost, kao škola mišljenja, “razvila iz nezadovoljstva ‘opsežno racionalnim’ ekonomskim... modelima izbora”. Za razliku od tih modela izbora (vidi, primjerice, Hausman, 2012) Herbert Simon (1985) isticao je da analiza odlučivanja mora uzeti u obzir kognitivna ograničenja u mišljenju pojedinaca prije nego što odbacimo neku odluku kao iracionalnu. Lau (2003) dijeli ta ograničenja na ona koja se tiču procesiranja informacija (radnog pamćenja, senzornih organa, pažnje itd.) i dohvaćanja informacija (koje ovisi o načinu prezentacije podražaja, postojećih struktura pamćenja itd.). Prilikom interakcije s okolinom pojedinci se koriste različitim mentalnim procesima, poput heuristika, kako bi zaobišli ta ograničenja, i u tome su često uspješni (Gigerenzer, 2008). Važno je još napomenuti da ta škola mišljenja ne počiva na *a priori* postavljenim modelima, već zastupa bihevioralnu poziciju – “ponašanje i mišljenje političkog čovjeka treba ispitati bilo u laboratoriju bilo na terenu” (Jones, 1999: 299).

Dvoproceni pristupi mišljenju

Ideja dvoprocenih modela mišljenja jest da postoje dva kvalitativno različita načina na koji pojedinci procesiraju informacije. Ti modeli uspostavljeni su u području socijalne kognicije (npr. Petty i Cacioppo, 1986), no ubrzo su se proširili u različite discipline, poput bihevioralne ekonomije, u kojima je najpoznatiji naziv za njih procesi Sustava 1 i Sustava 2 (Stanovich, 2004; Kahneman, 2011). Procesi Sustava 1

brzi su, automatski, nesvjesni, odvijaju se bez napora, dok su procesi Sustava 2 pod intencionalnom kontrolom, svjesni su i stavljaju veće opterećenje na kognitivne resurse (za detaljnu usporedbu vidi Evans, 2008). Tipičan primjer procesa Sustava 1 bila bi aktivacija stereotipova, a Sustava 2 pretraživanje dugoročnog pamćenja. Ovisno o trenutačnim okolnostima i ciljevima, pojedinci upotrebljavaju dominantno procese jednog od dvaju sustava (Steenbergen, 2010). Naravno, različito procesiranje istih podražaja može dovesti do različitih posljedica.

U okviru političkog mišljenja i ponašanja taj model prvenstveno se tiče načina na koji građani evaluiraju političke kandidate. Prvi tip procesa, analogan procesima Sustava 1, jest *on-line* evaluacija: građani automatski evaluiraju informacije o kandidatima kada su suočeni s njima, te evaluacije uključuju u evaluacijski listić (eng. *running tally*) (Lodge, McGraw i Stroh, 1989; Lodge, Steenbergen i Brau, 1995; Kim, Taber i Lodge, 2010). Međutim, ubrzo nakon toga zaboravljaju detalje svoje evaluacije, a kasnija su sjećanja u najvećoj mjeri rezultat stereotipiziranja i racionalizacije evaluacije (Lodge, Stroh i Wahlke, 1990). Nasuprot takvom tipu evaluacije jest evaluacija koja se temelji na pamćenju (eng. *memory-based*). Kelley i Mirer (1974) prvi su pretpostavili da je glasanje jednostavan čin (što je i naslov njihovog rada; iako vidi Brody i Page, 1973) i pokazali su kako se glas građana može predvidjeti pomoću jednostavnog pravila – zbroji stvari koje ti se sviđaju kod kandidata i oduzmi zbroj stvari koje ti se ne sviđaju; ta procedura zahtijeva aktivnu ulogu pamćenja. S obzirom na istraživanja čini se kako su oba procesa prisutna kod političkog mišljenja, a njihova učestalost varira s obzirom na karakteristike pojedinca (npr. razinu političke sofisticiranosti i motivaciju; za pregled vidi Lavine, 2002).

Drugi važan koncept koji proizlazi iz dvoprocesnih teorija mišljenja, ali dijelom i iz koncepta ograničene racionalnosti, jesu heuristike – mentalni prečaci, odnosno “efektivni kognitivni procesi koji ignoriraju dio informacija” (Gigerenzer i Brighton, 2009: 107). Heuristike predstavljaju prototip procesa Sustava 1, a njihovim korištenjem ostavljamo slobodan kognitivni kapacitet za procese Sustava 2. Nasuprot postulatima teorije racionalnog izbora, niz istraživanja iz područja bihevioralne ekonomije pokazao je kako se ljudi u velikoj mjeri koriste heuristikama te na temelju malog broja informacija donose procjene i odluke (za pregled vidi Polšek i Bovan, 2014). Jednako tako istraživanja su provedena u sferi političkog mišljenja i ponašanja, a ključni su radovi knjige *Reasoning and Choice* (Sniderman, Brody i Tetlock, 1991) i *Reasoning Voter* (Popkin, 1991). Iako je i prije bilo nekoliko istraživanja heuristika (primjerice, Herstein, 1981), te dvije knjige popularizirale su taj koncept unutar političkih znanosti (Kuklinski i Quirk, 2000). Ta, ali i niz istraživanja koja su kasnije provedena pokazala su da se građani, unatoč niskom znanju i općenito pesimističnoj slici mišigenskog čovjeka, koriste heuristikama i donose dovoljno dobre odluke u političkoj sferi (Mondak, 1993; Rahn, 1993; Lupia, 1994;

Cutler, 2002; Huckfeldt i sur., 2005; Schlapfer, Schmitt i Roschewitz, 2008; Gaissmaier i Marewski, 2011). Pet najpotvrđenijih heuristika su oslanjanje na stranku koju podržavamo, na opću ideologiju, na izgled kandidata, na grupe koje podržavaju kandidata i na anketne rezultate (Lau i Redlawsk, 2001).

Motivacija

Najčešće se koriste dvije metafore motivacije građana za proučavanje političkog mišljenja i ponašanja. Prema prvoj, građani se ponašaju kao “kognitivni lijenčine” (eng. *cognitive miser*), odnosno motivirani su upotrebljavati što manje svog kognitivnog kapaciteta (Fiske i Taylor, 1991). Drugim riječima, traže što efikasnije oblike mišljenja kako bi pojednostavnili kompleksnost političkog svijeta. Ta metafora u skladu je s nalazima istraživanja procesa Sustava 1, heuristika i ograničene racionalnosti (Redlawsk, 2002; Valentino, Hutchings i Williams, 2004). Druga metafora temelji se na ideji da građani žele imati konzistentne misli (Lau i Sears, 1986) i stoga se često ponašaju kao “motivirani rezonatori” (eng. *motivated reasoning*) – nije im cilj točno mišljenje, već potvrda/obrana postojećih koncepcija (Taber i Lodge, 2006). Kako bi to ostvarili, pristrano pretražuju informacije – primjerice, o stranci koju podržavaju – stavovi im se polariziraju, a ako su suočeni s informacijama koje ne potvrđuju njihove stavove, aktivno traže načine kako diskreditirati te informacije (Lodge i Taber, 2005; Slothuus i de Vreese, 2010; Hartman i Newmark, 2012).

Kognitivni model predstavlja političkog čovjeka koji ima ograničene kognitivne sposobnosti (u odnosu na ideal teorije racionalnog izbora) – ima ograničenu pažnju, radno i dugoročno pamćenje te tendenciju korištenja automatskih, nesvjesnih evaluacija. Takva slika građanina ne ulijeva povjerenje, pogotovo uzimajući u obzir činjenicu da se u okviru tog modela prihvaća nisko znanje o politici u javnosti. Unatoč tome, rezultati istraživanja dominantno pokazuju da građani mogu, na temelju manjeg broja informacija i uza sva kognitivna ograničenja, donositi dovoljno dobre političke odluke (npr. Popkin, 1994; Lau i Redlawsk, 1997; Cutler, 2002). Također, dio autora okrenuo se istraživanju oblikovanja okoline (npr. političkih institucija) kako bi se povećala motiviranost ili informiranost građana (npr. Kuklinski i sur., 2001) ili kako bi ih usmjerili na procesiranje “otvorenog uma”, da uz što manje pristranosti evaluiraju političke informacije (npr. Huang, 2000; Kam, 2005). Znači li to da je osvjetlan obraz demokracije? Nažalost, situacija nije tako jasna. Detaljnije analize ukazale su na to da postoje interindividualne razlike u uspješnosti korištenja mentalnih prečaca – “ironično, heuristike su najkorisnije onima koji ih zapravo najmanje trebaju. Sofisticirani glasači, koji razumiju političku okolinu, mogu se koristiti tim prečacima u svoju korist” (Lau i Redlawsk, 2001: 969; vidi i Sniderman, Brody i Tetlock, 1991). Osim toga, James Kuklinski (npr. Kuklinski i Hurley, 1994; Kuklinski i Quirk, 2000) od početka je istraživanja heuristika u politici bio

skeptičan prema njihovoj korisnosti i ukazivao na to da, unatoč korištenju heuristika, građani nemaju adekvatne preferencije za javne politike, preveliku važnost pridaju retorici političkih kandidata, iskazuju prevelik stupanj sigurnosti u svoje procjene itd.

Zaključak – politički čovjek budućnosti

U ovom radu prezentirana je povijest ideja i istraživanja političkog čovjeka. Ta istraživanja oblikovala su pet modela političkog čovjeka – model ličnosti, sociološki, sociopsihološki, ekonomsko-racionalni i kognitivni model. Svaki od njih nudi drugačije zaključke o uzrocima političkog mišljenja i ponašanja, sposobnostima građana i njihovim posljedicama za demokraciju. S razvojem kognitivnih znanosti i eksperimentalne metodologije fokus istraživanja pomaknuo se s distalnih na proksimalne uzroke političkog mišljenja – otvorila se “crna kutija uma”. Drugim riječima, ti uzroci micali su se od dalje prošlosti i društva prema sadašnjosti i pojedincu.

Svaki od modela koje smo naveli nudi pretpostavke o političkom čovjeku pomoću kojih možemo razumjeti političko mišljenje i ponašanje. No svaki od navedenih modela ujedno pati od nekih nedostataka. Model ličnosti previše ističe determinizam ranih iskustava, a psihoanalitički pristup, uz to, pati od kritika upućenih cijeloj školi, poput poteškoća s empirijskim istraživanjima, teorijskim nekonzistentnostima itd. (detaljnije u Ewen, 2014). Sociološki model također pati od prevelikog naglaska na ranim iskustvima, a uz to ontološki reducira pojedinca i politiku na razinu društvenih grupa. Sociopsihološki model najčešće je kritiziran zbog metodoloških problema, poput načina na koji su postavljena pitanja u anketama (Bartels, 2010), ali i zbog zanemarivanja važnih faktora političkog mišljenja, poput utjecaja političkih pitanja u odnosu na utjecaj stranaka (Jacoby, 2010). Za ekonomsko-racionalni model ističe se kako je previše usmjeren na glasanje i kako ima slabu deskriptivnu vrijednost, odnosno zanemaruje niz pristranosti u mišljenju i ponašanju. Posljednji, kognitivni model, osim što zanemaruje distalne uzroke, poput utjecaja društvenih grupa i ličnosti, pati od prevelikog optimizma u pogledu kognitivnih sposobnosti građana.

Nadalje, većina istraživanja na koje smo se oslanjali u ovom radu pokušala je objasniti političko mišljenje i ponašanje, ali i saznati sposobnosti, odnosno evaluirati uspješnost građana u takvom tipu aktivnosti. No kronični je problem tih istraživanja da autori ne razrađuju konceptualnu ni empirijsku podlogu tih kriterija (za pregled vidi Kuklinski i Quirk, 2001). Primjerice, istraživanja mišigenske škole imaju pred sobom idealnog građanina koji bi se, kad razmišlja o politici, trebao koristiti ideološkim konceptima, a njegovi stavovi trebali bi biti povezani (Campbell i sur., 1964; Converse, 1964). Kao prvo, nije jasno zašto bi “duboko” korištenje ideoloških koncepata bilo nužno za adekvatno političko mišljenje – osoba koja prema

toj školi spada u najmanje politički sofisticirane građane i koja svoje odgovore i pozicije vezuje isključivo uz odabranu stranku može ipak glasati za stranku koja će promovirati njene interese. Drugo, nije jasno koliki je “dovoljan” broj građana koji upotrebljavaju ideološke koncepte kad raspravljaju o politici. Podatak da to čini samo 3,5 posto građana zasigurno zvuči loše, ali nije jasno zašto je to tako niti koliki bi taj postotak trebao biti da bi se zadovoljila demokratska očekivanja. Slično tome, Converse (1964) zaključuje kako građani nemaju dovoljnu razinu usklađenosti političkih stavova na temelju toga što su te usklađenosti veće kod političara (npr. korelacija od 0,62 nasuprot 0,45). Nasuprot tim idejama stoji kognitivni model političkog čovjeka. Autori u tom području jako se često koriste sintagmom kako građani donose “dovoljno dobre” odluke (npr. Popkin, 1994), ali nije jasno što to točno znači. S obzirom na teorijski okvir dvoprocesnih teorija, dobrim odlukama često se smatraju one do kojih građani dolaze promišljenim rezoniranjem. Primjerice, pokaže li se u istraživanju da građani, u situaciji kada nemaju znakove u okolini na temelju kojih se koriste heuristikama, imaju iste preferencije kao i kad su ti znakovi prisutni, pretpostavlja se da su donijeli dobru odluku (npr. Kam, 2005). Nekad se kao presudni faktor koristi količina informacija (Lau i Redlawsk, 1997) ili usporedba s referentnom skupinom, najčešće dobro informiranim ili obrazovanim građanima (Lupia, 1994). Osim što nije jasno koliki je postotak građana koji donose takve odluke dovoljan, nije jasno ni zašto bi količina informacija, razina obrazovanja ili promišljeno rezoniranje nužno doveli do dobre odluke; ključan problem puno je dublji i tiče se poteškoće pri definiranju dobre odluke u sferi politike. Dok je u bihevioralnoj ekonomiji matematički jasno što je dobra odluka, u politici “ne postoji jedan pravi način kako glasati, jedna prava pozicija na političkim pitanjima, jedna prava skupina stavova... pa je razumljivo da istraživači izbjegavaju direktnu raspravu o tom pitanju” (Kuklinski i Quirk, 2001: 285, 305).

Ostaje pitanje kako bi politički čovjek budućnosti trebao izgledati, tj. što bi sve istraživači tog područja trebali uzeti u obzir kada proučavaju političko mišljenje i ponašanje? Kao što je navedeno, čini se kako su dosadašnja istraživanja pokrila cijeli *lijevak uzročnosti*, da posudimo metaforu mišigenske škole. Ipak, čini se da bi barem dvije teme mogle doprinijeti tom području. Kao prvo, genetska istraživanja mogu doprinijeti razumijevanju interindividualnih razlika u sposobnostima, znanju, participaciji itd. (npr. Hatemi i sur., 2007; Fowler, Baker i Dawes, 2008; Arceneaux, Johnson i Maes, 2012). Iako mogu poboljšati razumijevanje uzročno-posljedičnih veza, genetska istraživanja nisu postala dio tog područja jer su se “događaji i okolina navodili kao jedini uzrok političkih stavova; zapravo, i trebali su biti jedini uzrok, budući da je dominantna pretpostavka da su pojedinci rođeni kao političke ‘prazne ploče’” (Smith i sur., 2011: 370). Drugo, korisnim se čini i primijeniti spoznaje o evoluciji u tom području. Naime, osim što može ponuditi objašnjenja za niz

fenomena, poput poreznih zakona ili političkih institucija (Alford i Hibbing, 2004), evolucijska teorija može ponuditi konceptualni okvir za analizu heuristika (Peterson, 2015).⁸

Općenito, dojma smo da je istraživanje političkog mišljenja i ponašanja došlo u fazu kada treba razmišljati o formiranju i testiranju kompleksnijih modela. Razni kauzalni faktori – geni, ličnost, stavovi, društvene grupe, kognitivni procesi, motivacija, političke institucije itd., doprinose političkom mišljenju i ponašanju. Iako društvene znanosti možda trenutačno nemaju teorijski most za spajanje svih navedenih koncepata i pristupa, važno je da istraživači budu svjesni tzv. višestrukog determinizma (Cacioppo i Visser, 2003) kako ne bi zapostavili potencijalna objašnjenja koja nisu uključena u njihovo istraživanje ili nisu dio njihovog primarnog područja (za dobar primjer integracije vidi Mondak i sur., 2010). Osim teorijskih zapreka, provedba istraživanja koje bi uzelo u obzir tako raznolike faktore bila bi izrazito kompleksna, skupa i dugotrajna, što je zasigurno još jedan faktor koji doprinosi manjku sveobuhvatnijih analiza. S obzirom na ulogu političkog čovjeka u demokraciji, osim objašnjenja i analize kauzalnih odnosa valja teorijski razraditi što očekujemo od građana. Trebaju li biti informirani, zainteresirani, uključeni? No, kao što su pokazala istraživanja kognitivnog modela, je li ishod poput informiranosti dovoljan? Je li ona cilj sama za sebe? Definiranje ishoda i kauzalnih odnosa nužno je za formiranje intervencija kojima se može poboljšati i političko mišljenje i ponašanje građana, ali i cijelog društva. Međutim, normativna razmatranja takvog tipa izvan su okvira ovog rada.

LITERATURA

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D. J. i Sanford, R. N. 1950. *The Authoritarian Personality*. Harper & Row. New York.
- Aldrich, J. H. 1993. Rational Choice and Turnout. *American Journal of Political Science*, (37), 1: 246-278. doi: 10.3386/w16160
- Alford, J. R. i Hibbing, J. R. 2004. The Origin of Politics: An Evolutionary Theory of Political Behavior. *Perspective on Politics*, (2), 4: 707-723. doi: 10.1017/s1537592704040460
- Antunes, R. 2010. Theoretical models of voting behaviour. *Exedra*, (4), 145-170. Dostupno na: http://www.exedrajournal.com/docs/N4/10C_Rui-Antunes_pp_145-170.pdf

⁸ Osim tih istraživanja, za potencijalnu primjenu neuroznanosti u istraživanjima političkog ponašanja vidi Cacioppo i Visser (2003).

- Arceneaux, K., Johnson, M. i Maes, H. H. 2012. The Genetic Basis of Political Sophistication. *Twin Research and Human Genetics*, (15), 1: 34-41. doi: 10.1375/twin.15.1.34
- Bagić, D. 2007. Društveni rascjepi i stranačke preferencije na izborima za Hrvatski sabor 2003. godine. *Politička misao*, (44), 4: 93-115. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/32706>
- Bartels, L. M. 1996. Uninformed Votes: Information Effects in Presidential Elections. *American Journal of Political Science*, (40), 1: 194-230. doi: 10.2307/2111700
- Bartels, L. M. 2010. The Study of Electoral Behavior. U: J. E. Leighley (ur.), *The Oxford Handbook of American Elections and Political Behavior*. Oxford University Press. Oxford: 240-262.
- Bennett, W. L. i Iyengar, S. 2008. A New Era of Minimal Effects? The Changing Foundations of Political Communication. *Journal of Communication*, (58): 707-731. doi: 10.1111/j.1460-2466.2008.00410.x
- Berelson, B. 1952. Democratic Theory and Public Opinion. *The Public Opinion Quarterly*, (16), 3: 313-330. doi: 10.1086/266397
- Berelson, B. R., Lazarsfeld, P. F. i McPhee, W. N. 1954. *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago University Press. Chicago.
- Berglund, F., Holmberg, S., Schmitt, H. i Thomassen, J. 2005. Party Identification and Party Choice. U: J. Thomassen (ur.), *The European Voter. A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford University Press. Oxford: 106-124.
- Borgida, E., Federico, C. M. i Sullivan, J. L. 2009. Introduction: Normative Conceptions of Democratic Citizenship and Evolving Empirical Research. U: E. Borgida, C. M. Federico i J. L. Sullivan (ur.), *The Political Psychology of Democratic Citizenship*. Oxford University Press. New York: 1-22.
- Brewster Smith, M. 1958. Opinions, Personality, and Political Behavior. *The American Political Science Review*, (52), 1: 1-17. doi: 10.2307/1953010
- Brody, R. A. i Page, B. I. 1973. Indifference, Alienation and Rational Decisions: The Effects of Candidate Evaluations on Turnout and the Vote. *Public Choice*, (15), 1: 1-17. doi: 10.1007/bf01718840
- Brown, R. 1965. The Authoritarian Personality and the Organization of Attitudes. U: R. Brown (ur.), *Social Psychology*. Free Press. New York: 477-546.
- Bufacchi, V. 2001. Voting, rationality and reputation. *Political Studies*, (49): 714-729. doi: 10.1111/1467-9248.00338
- Cacioppo, J. T. i Visser, P. S. 2003. Political Psychology and Social Neuroscience: Strange Bedfellows or Comrades in Arms? *Political Psychology*, (24), 4: 647-656. doi: 10.1046/j.1467-9221.2003.00345.x
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E. i Stokes, D. E. 1964. *The American Voter. An Abridgment*. John Wiley & Sons. New York.

- Caplan, B. 2006. *The Myth of the Rational Voter. Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton University Press. New Jersey.
- Caprara, G. V., Schwartz, S., Capanna, C., Vecchione, M. i Barbaranelli, C. 2006. Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice. *Political Psychology*, (27), 1: 1-28. doi: 10.1111/j.1467-9221.2006.00447.x
- Converse, P. E. 1964. The Nature of Belief Systems in Mass Public. U: D. E. Apter (ur.), *Ideology and Discontent*. The Free Press. New York: 206-261.
- Converse, P. E. 2000. Assessing the Capacity of Mass Electorates. *Annual Review of Political Science*, (3): 331-353. doi: 10.1146/annurev.polisci.3.1.331
- Čorkalo, D., Kamenov, Ž. i Tadinac-Babić, M. 2001. Autoritarnost, stav prema stanju demokracije i percepcija razvojnih ciljeva Hrvatske. *Društvena istraživanja*, (6), 56: 1159-1177. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/31155>
- Dahl, R. A. 2006. *A Preface of Democratic Theory. Expanded Edition*. The University of Chicago Press. Chicago.
- Dalton, R. J. 1996. Political Cleavages, Issues, and Electoral Change. U: L. LeDuc, R. G. Niemi i P. Norris (ur.), *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspectives*. Sage Publications. London: 319-342.
- Dalton, R. J. i Wattenberg, M. P. 1993. The Not So Simple Act of Voting. U: A. W. Finifter (ur.), *Political Science: The State of the Discipline II*. American Political Science Association. Washington: 193-218.
- Digman, J. M. 1990. Personality Structure: Emergence of the Five-Factor Model. *Annual Review of Psychology*, (41): 417-440. doi: 10.1146/annurev.ps.41.020190.002221
- Downs, A. 1957a. An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *The Journal of Political Economy*, (65), 2: 135-150. doi: 10.1086/257897
- Downs, A. 1957b. *An Economic Theory of Democracy*. Harper & Row. New York.
- Evans, J. A. J. 2004. *Voters & Voting. An Introduction*. Sage Publications. London.
- Evans, J. S. B. T. 2008. Dual-Processing Accounts of Reasoning, Judgment, and Social Cognition. *Annual Review of Psychology*, (59): 255-278. doi: 10.1146/annurev.psych.59.103006.093629
- Ewen, R. B. 2014. *An Introduction to Theories of Personality*. Psychology Press. New York.
- Ferejohn, J. A. i Fiorina, M. P. 1974. The paradox of not voting: A decision theoretic analysis. *American Political Science Review*, (68), 2: 525-536. doi: 10.2307/1959502
- Fowler, J. H., Baker, L. i Dawes, C. T. 2008. Genetic Variation in Political Participation. *The American Political Science Review*, (102), 2: 233-248. doi: 10.1017/s0003055408080209
- Freedom House. 2015. *Discarding Democracy. Return to the Iron Fist. Report 2015*. Preuzeto 23. 8. 2015. – https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.VQLYY_nF-d5

- Freud, S. 1920. *Three Contributions to the Theory of Sex*. Nervous and Mental Disease Publishing Co. New York. Preuzeto 26. 8. 2015. – <http://www.gutenberg.org/files/14969/14969-h/14969-h.htm>
- Freud, S. 1961 [1922]. *Beyond the Pleasure Principle*. W.W. Norton & Company. New York.
- Gaissmaier, W. i Marewski, J. N. 2011. Forecasting elections with mere recognition from small, lousy samples: A comparison of collective recognition, wisdom of crowds, and representative polls. *Judgment and Decision Making*, (6), 1: 73-88. Dostupno na: <http://journal.sjdm.org/11/10608/jdm10608.pdf>
- George, A. L. i George, J. L. 1964. *Woodrow Wilson and Colonel House: A Personality Study*. Dover Publications. New York.
- Gerber, A. S., Huber, G. A., Doherty, D., Downing, C. M. i Ha, S. E. 2010. Personality and Political Attitudes: Relationships across Issue Domains and Political Contexts. *American Political Science Review*, (104), 1: 111-133. doi: 10.1017/s0003055410000031
- Geys, B. 2006. "Rational" Theories of Voter Turnout. A Review. *Political Studies Review*, (4): 16-35. doi: 10.1111/j.1478-9299.2006.00034.x
- Gigerenzer, G. 2008. *Rationality for Mortals. How People Cope with Uncertainty*. Oxford University Press. New York.
- Gigerenzer, G. i Brighton, H. 2009. Homo Heuristicus: Why Biased Minds Make Better Inferences. *Topics in Cognitive Science*, (1): 107-143. doi: 10.1093/acprof:oso/9780199744282.003.0001
- Goldberg, L. R. 1990. An Alternative "Description of Personality": The Big-Five Factor Structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, (59), 6: 1216-1229. doi: 10.1037//0022-3514.59.6.1216
- Greenstein, F. I. 1992. Can Personality and Politics Be Studied Systematically? *Political Psychology*, (13), 1: 105-128. doi: 10.2307/3791427
- Gutmann, A. 2007. Democracy. U: R. E. Goodin, P. Pettit i T. Pogge (ur.), *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Wiley and Sons. West Sussex: 521-532.
- Hartman, T. K. i Newmark, A. J. 2012. Motivated Reasoning, Political Sophistication, and Associations Between President Obama and Islam. *Political Science & Politics*, (45), 3: 449-455. doi: 10.1017/s1049096512000327
- Hatemi, P. K., Medland, S. E., Morly, K. I., Heath, A. C. i Martin, N. G. 2007. The Genetics of Voting: An Australian Twin Study. *Behavioral Genetics*, (37): 435-448. doi: 10.1007/s10519-006-9138-8
- Hausman, D. M. 2012. *Preference, Value, Choice, and Welfare*. Cambridge University Press. New York.
- Henjak, A., Zakošek, N. i Čular, G. 2013. Croatia. U: S. Berglund, J. Ekman, K. Deegan-Krause i T. Knutsen (ur.), *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Edward Elgar Publishing. Northampton: 443-480.

- Herstein, J. A. 1981. Keeping the Voter's Limits in Mind: A Cognitive Process Analysis of Decision Making in Voting. *Journal of Personality and Social Psychology*, (40), 5: 843-861. doi: 10.1037//0022-3514.40.5.843
- Hiley, D. R. 2006. *Doubt and Demands of Democratic Citizenship*. Cambridge University Press. New York.
- Huang, L. N. 2000. Examining candidate information search processes: The impact of processing goals and sophistication. *Journal of Communication*, (50), 1: 93-114. doi: 10.1093/joc/50.1.93
- Huckfeldt, R., Mondak, J. J., Craw, M. i Morehouse Mendez, J. 2005. Making sense of candidates: Partisanship, ideology, and issues as guides to judgment. *Cognitive Brain Research*, (23): 11-23. doi: 10.1016/j.cogbrainres.2005.01.011
- Jacoby, W. G. 2010. The American Voter. U: J. E. Leighley (ur.), *The Oxford Handbook of American Elections and Political Behavior*. Oxford University Press. Oxford: 263-278.
- Jennings, M. K. i Markus, G. B. 1984. Partisan Orientations over the Long Haul: Results from the Three-Wave Political Socialization. *The American Political Science Review*, (78), 4: 1000-1018. doi: 10.2307/1955804
- John, O. P., Angleitner, A. i Ostendorf, F. 1988. The lexical approach to personality: a historical review of trait taxonomic research. *European Journal of Personality*, (2): 171-203. doi: 10.1002/per.2410020302
- Johnston, R. 2006. Party Identification: Unmoved Mover of Sum of Preferences? *Annual Review of Political Science*, (9): 329-351. doi: 10.1146/annurev.polisci.9.062404.170523
- Jones, B. D. 1999. Bounded Rationality. *Annual Review of Political Science*, (2): 297-321. doi: 10.1146/annurev.polisci.2.1.297
- Jost, J. T. i Sidanius, J. 2004. Political Psychology: An Introduction. U: J. T. Jost i J. Sidanius (ur.), *Political Psychology. Key Readings*. Psychology Press. New York: 1-22.
- Kahneman, D. 2011. *Thinking Fast and Slow*. Farrar, Straus, and Giroux. New York.
- Kam, C. D. 2005. Who Ties the Party Line? Cues, Values, and Individual Differences. *Political Behavior*, 27 (2): 163-182. doi: 10.1007/s11109-005-1764-y
- Katz, E. i Lazarsfeld, P. F. 1955. *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. Free Press. Glencoe.
- Kelley, S. Jr. i Mirer, T. W. 1974. The Simple Act of Voting. *The American Political Science Review*, 68 (2): 572-591. doi: 10.2307/1959506
- Kim, S., Taber, C. S. i Lodge, M. 2010. A computational model of the citizen as motivated reasoner: Modeling the dynamics of the 2000 presidential election. *Political Behavior*, 32 (1): 1-28. doi: 10.1007/s11109-009-9099-8
- Kinder, D. R. i Sears, D. O. 1985. Public Opinion and Political Action. U: G. Lindzey i E. Aronson (ur.), *The Handbook of Social Psychology II*. McGraw-Hill. New York: 659-741.

- Kuklinski, J. H. i Hurley, N. L. 1994. On Hearing and Interpreting Political Messages: A Cautionary Tale of Citizen Cue-Taking. *The Journal of Politics*, 56 (3): 729-751. doi: 10.2307/2132190
- Kuklinski, J. H. i Quirk, P. J. 2000. Reconsidering the Rational Public: Cognition, Heuristics, and Mass Opinion. U: A. Lupia, M. D. McCubbins i S. Popkin (ur.), *Elements of Reason. Cognition, Choice, and the Bounds of Rationality*. Cambridge University Press. Cambridge: 153-182.
- Kuklinski, J. H. i Quirk, P. J. 2001. Conceptual Foundations of Citizen Competence. *Political Behavior*, 23 (3): 285-311. doi: 10.1023/a: 1015063108221
- Kuklinski, J. H., Quirk, P. J., Jerit, J. i Rich, R. F. 2001. The Political Environment and Citizen Competence. *American Journal of Political Science*, 45 (2): 410-424. doi: 10.2307/2669349
- Lasswell, H. D. 1930. *Psychopathology and Politics*. University of Chicago Press. Chicago.
- Lau, R. R. 2003. Models of Decision-Making. U: D. O. Sears, L. Huddy i R. Jervis (ur.), *Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press. New York: 19-60.
- Lau, R. R. i Redlawsk, D. P. 1997. Voting Correctly. *American Political Science Review*, 91 (3): 585-598. doi: 10.2307/2952076
- Lau, R. R. i Redlawsk, D. P. 2001. Advantages and Disadvantages of Cognitive Heuristics in Political Decision Making. *American Journal of Political Science*, 45: 951-971. doi: 10.2307/2669334
- Lau, R. R. i Sears, D. O. 1986. Social Cognition and Political Cognition: The Past, the Present, and the Future. U: R. R. Lau i D. O. Sears (ur.), *Political Cognition: The 19th Annual Carnegie Symposium on Cognition*. Erlbaum Associates. New Jersey: 347-366.
- Lavine, H. 2002. On-line Versus Memory-Based Process Models of Political Evaluation. U: K. R. Monroe (ur.), *Political Psychology*. Erlbaum Associates. New Jersey: 225-248.
- Lazarsfeld, P. F., Berelson, B. i Gaudet, H. 1944. *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign*. Columbia University Press. New York.
- Lewis-Beck, M. S., Jacoby, W. G., Norpoth, H. i Weisberg, H. 2008. *The American Voter Revisited*. The University of Michigan Press. Ann Arbor.
- Lippmann, W. 1922. *Public Opinion*. Harcourt, Brace and Co. New York. Preuzeto 24. 8. 2015. – <http://www.gutenberg.org/cache/epub/6456/pg6456-images.html>
- Lipset, S. M. 1960. *Political Man. The Social Bases of Politics*. Doubleday & Company. New York.
- Lipset, S. M. i Rokkan, S. 1967. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. The Free Press. Toronto.

- Lodge, M. i Taber, C. S. 2005. The Automaticity of Affect for Political Leaders, Groups, and Issues: An Experimental Test of the Hot Cognition Hypothesis. *Political Psychology*, 26 (3): 455-482. doi: 10.1111/j.1467-9221.2005.00426.x
- Lodge, M., McGraw, K. M. i Stroh, P. 1989. An Impression-Driven Model of Candidate Evaluation. *The American Political Science Review*, 83 (2): 399-419. doi: 10.2307/1962397
- Lodge, M., Steenbergen, M. R. i Brau, S. 1995. The Responsive Voter: Campaign Information and the Dynamics of Candidate Evaluation. *American Political Science Review*, 89 (2): 309-326. doi: 10.2307/2082427
- Lodge, M., Stroh, P. i Wahlke, J. 1990. Black-Box Models of Candidate Evaluation. *Political Behavior*, 12 (1): 5-18. doi: 10.1007/bf00992329
- Lupia, A. 1994. Shortcuts Versus Encyclopedia: Information and Voting Behavior in California Insurance Reform Elections. *The American Political Science Review*, 88 (1): 63-76. doi: 10.2307/2944882
- Lupia, A. i McCubbins, M. D. 1998. *The Democratic Dilemma: Can Citizens Learn What They Need to Know?* Cambridge University Press. New York.
- Lupia, A., McCubbins, M. D. i Popkin, S. L. 2000. *Elements of Reason: Cognition, Choice, and the Bounds of Rationality*. Cambridge University Press. New York.
- Marcuse, H. 1985 [1955]. *Eros i Civilizacija. Filozofsko istraživanje Freuda*. Naprijed. Zagreb.
- McAdams, D. P. i Pals, J. L. 2006. A New Big Five. Fundamental Principles for an Integrative Science of Personality. *American Psychologist*, 61 (3): 204-217. doi: 10.1037/0003-066x.61.3.204
- McClosky, H. 1958. Conservatism and Personality. *The American Political Science Review*, 52 (1): 27-45. doi: 10.2307/1953011
- McCrae, R. R. i Costa, P. T. Jr. 1987. Validation of the Five-Factor Model of Personality Across Instruments and Observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (1): 81-90. doi: 10.1037/0022-3514.52.1.81
- McGraw, K. M. 2000. Contributions of the Cognitive approach to Political Psychology. *Political Psychology*, 21 (4): 805-832. doi: 10.1111/0162-895x.00217
- McGuire, W. J. 1993. The Poly-Psy Relationship: Three Phases of a Long Affair. U: S. Iyengar i W. J. McGuire (ur.), *Explorations in Political Psychology*. Duke University Press. Durham: 9-35.
- Milas, G. 2007. Temeljne osobine ličnosti i neki vidovi političkog ponašanja. *Društvena istraživanja*, 1-2 (87-88): 27-49. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/29492>
- Milgram, S. 1974. *Obedience to authority: An experimental view*. Harper & Row. New York.
- Mondak, J. J. 2010. *Personality and the Foundations of Political Behavior*. Cambridge University Press. New York.

- Mondak, J. J. i Halperin, K. D. 2008. A Framework for the Study of Personality and Political Behaviour. *British Journal of Political Science*, 38: 335-362. doi: 10.1017/s0007123408000173
- Mondak, J. J., Hibbing, M. V., Canache, D., Seligson, M. A. i Anderson, M. R. 2010. Personality and Civic Engagement: An Integrative Framework for the Study of Trait Effects on Political Behavior. *American Political Science Review*, 104 (1): 85-110. doi: 10.1017/s0003055409990359
- Overbye, E. 1995. Making a case for the rational, self-regarding, "ethical" voter... and solving the "Paradox of not voting" in the process. *European Journal of Political Research*, 27: 369-396. doi: 10.1111/j.1475-6765.1995.tb00475.x
- Page, B. I. i Shapiro, R. Y. 1992. *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. The University of Chicago Press. Chicago.
- Page, B. I. i Xie, T. 2011. Purposive Mass Belief Systems concerning Foreign Policy. U: P. M. Sniderman i B. Highton (ur.), *Facing the Challenge of Democracy. Explorations in the Analysis of Public Opinion and Political Participation*. Princeton University Press. New Jersey: 47-69.
- Petersen, M. B. 2015. Evolutionary Political Psychology: On Origin and Structure of Heuristics and Biases in Politics. *Political Psychology*, 36 (1): 45-78. doi: 10.1111/pops.12237
- Petty, R. E. i Cacioppo, J. T. 1986. The Elaboration Likelihood Model of Persuasion. *Advances in Social Psychology*, 19: 123-205. doi: 10.1007/978-1-4612-4964-1_1
- Polšek, D. i Bovan, K. 2014. *Uvod u bihevioralnu ekonomiju*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb.
- Popa, S. A. 2015. Political sophistication in Central and Eastern Europe: How can parties help? *Party Politics*, 21 (3): 440-455. doi: 10.1177/1354068813487104
- Popkin, S. L. 1994. *The Reasoning Voter. Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. University of Chicago Press. Chicago.
- Prpić, R., Mlačić, B. i Milas, G. 2013. Velepatori model ličnosti, suočavanje sa slikom tijela i sklonost prejedanju. *Socijalna psihijatrija*, 41: 147-155. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/164037>
- Ray, J. J. 1973. Conservatism, Authoritarianism and Related Variables: A Review and Empirical Study. U: G. D. Wilson (ur.), *The Psychology of Conservatism*. Academic Press. London: 17-38.
- Redlawsk, D. P. 2002. Hot Cognition or Cool Consideration? Testing the Effects of Motivated Reasoning on Political Decision Making. *The Journal of Politics*, 64 (4): 1021-1044. doi: 10.1111/1468-2508.00161
- Riker, W. H. i Ordeshook, P. C. 1968. A Theory of the Calculus of Voting. *The American Political Science Review*, 62 (1): 25-42. doi: 10.2307/1953324

- Sarlamano, K. i Jovanoski, A. 2014. Models of Voting. *Journal of Arts, Science & Commerce*, 5 (1): 16-24. Dostupno na: http://www.researchersworld.com/vol5/issue1/Paper_03.pdf
- Schwarzmantel, J. 2005. *Doba ideologije – političke ideologije od Američke revolucije do postmodernih vremena*. AGM. Zagreb.
- Simon, H. A. 1985. Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science. *The American Political Science Review*, 79 (2): 293-304. doi: 10.2307/1956650
- Singh, S. P. i Roy, J. 2014. Political knowledge, the decision calculus, and proximity voting. *Electoral Studies*, 34: 89-99. doi: 10.1016/j.electstud.2013.11.007
- Slothuus, R. i de Vreese, C. H. 2010. Political Parties, Motivated Reasoning, and Issue Framing Effects. *The Journal of Politics*, 72 (3): 630-645. doi: 10.1017/s002238161000006x
- Smith, K. B., Oxley, D. R., Hibbing, M. V., Alford, J. R. i Hibbing, J. R. 2011. Linking Genetics and Political Attitudes: Reconceptualizing Political Ideology. *Political Psychology*, 32 (3): 369-397. doi: 10.1111/j.1467-9221.2010.00821.x
- Sniderman, P. M. 1975. *Personality and Democratic Politics*. University of California Press. Berkeley.
- Sniderman, P. M., Brody, R. A. i Tetlock, P. E. 1991. *Reasoning and Choice. Explorations in Political Psychology*. Cambridge University Press. New York.
- Stanovich, K. 2004. *The Robot's Rebellion: Finding Meaning in the Age of Darwin*. University of Chicago Press. Chicago.
- Steenbergen, M. R. 2010. The New Political Psychology of Voting. U: T. Faas, K. Arzheimer i S. Rosteutscher (ur.), *Information-Wahrnehmung-Emotion. Politische Psychologie in der Wahl- und Einstellungsforschung*. VS Verlag. Wiesbaden: 13-32.
- Sullivan, J. L., Rahn, W. M. i Rudolph, T. J. 2002. The Contours of Political Psychology: Situating Research on Political Information Processing. U: J. H. Kuklinski (ur.), *Thinking About Political Psychology*. Cambridge University Press. Cambridge: 23-50.
- Šiber, I. 1998. Autoritarna ličnost, politički svjetonazor i stranačka preferencija. *Politička misao*, 35 (4): 193-209. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/51284>
- Šiber, I. 2003. Tri klasična pristupa istraživanju ponašanja birača. *Politička misao*, 40 (2): 88-103. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/36471>
- Taber, C. S. i Lodge, M. 2006. Motivated Scepticism in the Evaluation of Political Beliefs. *American Journal of Political Science*, 50 (3): 755-769. doi: 10.1080/08913811.2012.711019
- Thomassen, J. 1976. Party Identification as a Cross-National Concept: Its Meaning in the Netherlands. U: I. Budge, I. Crewe i D. Farlie (ur.), *Party Identification and Beyond*. ECPR Press. Colchester: 263-266.

- Valentino, N. A., Hutchings, V. L. i Williams, D. 2004. The Impact of Political Advertising on Knowledge, Internet Information Seeking, and Candidate Preference. *Journal of Communication*, 54 (2): 337-354. doi: 10.1111/j.1460-2466.2004.tb02632.x
- Vriend, N. J. 1996. Rational Behavior and Economic Theory. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 29: 263-285. doi: 10.1016/0167-2681(95)00063-1
- Wallas, G. 1908. *Human Nature in Politics*. Archibald Constable and Co. London. Preuzeto 15. 5. 2015. – <http://www.gutenberg.org/files/11634/11634-h/11634-h.htm>
- Winter, D. G. 2005. Assessing Leaders' Personalities: A Historical Survey of Academic Research Studies. U: J. M. Post (ur.), *The Psychological Assessment of Political Leaders*. University of Michigan Press. Ann Arbor: 11-38.
- Zaller, J. R. 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge University Press. New York.
- Zuckerman, A. S., Valentino, N. A. i Zuckerman, E. W. 1994. A Structural Theory of Vote Choice: Social and Political Networks and Electoral Flows in Britain and the United States. *The Journal of Politics*, 56 (4): 1008-1033. doi: 10.2307/2132071

Kosta Bovan

MODELS OF POLITICAL MAN

Summary

Reflections on political systems are necessarily based on some sort of model of political man – an individual who thinks, decides, discusses, and participates in politics. This paper offers a review of modern conceptions of political man structured in five models. The personality model highlights the importance of childhood experiences for political behavior and belief in adulthood; the sociological model highlights the importance of primary and interest groups; the sociopsychological model highlights the importance of party identification; the rational-economic model highlights the efficiency of thought and self-interest; while the cognitive model highlights the citizens' mental capabilities. The main assumptions, methodology, and findings for each model are presented in the paper. Also, implications for democratic processes for each model are explained. The conclusion offers a critical survey of the current state of research on political man, as well as recommendations for further research.

Keywords: Political Man, Political Belief, Political Behavior, Voting Behavior, Elections

Kontakt: **Kosta Bovan**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb.
E-mail: kbovan@fpzg.hr